

Polák István

Nyelvünk néhány új tartalmú szaváról

Kedves Olvasók!

Anyanyelvünk élő, változó rendszer, követi és kifejezi a mindennapi élet új jelenségeit, új fogalmait. Vagy úgy, hogy az idegen eredetű szavak gyorsan jövevényszavakká válnak, vagy úgy, hogy új magyar szó jön létre. A most végéhez közeledő évre, 2020–2021-re az utókor bizonyára mint a koronavírus évére fog emlékezni, amely az iskolai életben, a tanítási folyamatban is radikális változásokat eredményezett. Tavaly tavasszal három hónapra a teljes köz- és felsőoktatás megszűnt iskolán belüli oktatás lenni, az ősz közepétől 14 éves kor felett maradtak otthon a diákok. A hirtelen jött változás véleményem szerint fogalmi, elnevezésbeli bizonytalanságot, pontatlanságot is eredményezett. Írásomban a témán belüli három fontos fogalompár értelmezésére teszek kísérletet, illetve közös gondolkodásra, vitára hívom kollégáimat, annak érdekében, hogy – mielőtt még a szerintem pongyola szóhasználat megszilárdulna – sikerüljön konszenzusra jutni a hat fogalom használatában.

A távolléti oktatás és a digitális oktatás manapság szinonimaként jelenik meg a közbeszédben, holott a jelentésük egészen más. A távolléti oktatás a tantermi oktatás párja, azaz ellentéte. Az elsöben a tanuló a feladatot (tananyagot) üzenatként kapja meg, és ugyanúgy igazolja a feladatok elvégzését. Ezzel időben is elválik egymástól a tanár és a tanuló tevékenysége. A tantermben pedig ott az egyidejűség, a közös jelenlét. (Illetve a távolsági oktatásban is megvalósulhat az egyidejűség, az „online üzemmód”, erről majd a továbbiakban lesz szó.) Az otthon tanulás persze nem új jelenség, állandó formája a távoktatás. A megkülönböztetéssel a távolléti oktatás mint szókapcsolat ennek az oktatási keretnek az időlegességét, ideiglenességét jelezheti. A távoktatás ugyanis már régebb óta foglalt arra a képzéstípusra, amelyben nem kell iskolába járni. Tehát nem a nappali tagozat, nem az esti tagozat, hanem talán a levelező tagozat áll hozzá közelebb. Azzal sem azonos azonban, hiszen a levelező tagozatos diákoknak valamilyen rendszerességgel vannak élő konzultációik. A másik különbség, hogy a távoktatás a képzés teljes időszakára érvényes, a vírus miatti otthonról tanulás azonban nem. És ha a távolléti oktatás kiegészítőjét, ellentétét, azaz a párját keressük, akkor erre adódik a jelenléti oktatás. Jelenléti, azaz a diákok és a tanárok jelen vannak. Nem biztos, hogy az iskolában. Lehetnek tanulmányi kiránduláson, műhely- vagy terepgyakorlaton, a lényeg az, hogy együtt vannak, és a pedagógus folyamatos irányítása, segítő közreműködése mentén tanulnak.

A távolléti oktatásra használták (használgák) tehát a digitális oktatás megjelölést. Itt is érdemes fogalompárokban gondolkodni, miután a szó jelentését (szám, számszerű, számokkal kijelző) megfontoltuk. Fogalompárja az analóg. Itt tehát az ismeretek továbbításának, rögzítésének a módjáról van szó. A „digitális” vagy az eszközt jelenti (számítógép, videófelület), vagy a tananyag feldolgozásának a módját (oktatóprogrammal – például a Learningsapps –, online interaktív számonkérő eljárással – például a Redmenta). (Mindezt azért kellett tudnom, fontolóra vennem, mert

a tavaszi tanulmányaim idején online digitális távolsági oktatás keretében tartottam a gyakorlóóráimat és a vizsgatanításomat, így a saját bőrömon szereztem tapasztalatokat.) A digitális oktatás tehát jelen van, jelen kell lennie a jelenléti oktatásban is. Ott az interaktív tábla, a számítógépes tanterem (vagy a minden tanuló előtti laptop) a feltétele, de legalább a projektorral kiegészülő tanári laptop.

A digitális oktatás ellentétére nincs is bevett szó. Talán az analóg oktatás lehetne. Vagyis az, amikor a pedagógus szóval (magyarázat, kérdés, azaz monológban vagy dialógban) irányítja a tanulási folyamatot, akár direkt együttlét keretében, akár távolsági oktatásban. Ide tartozik még a szóbeliség párja, az írásbeliség, azaz a nyomtatott vagy kézzel írt tankönyvek, jegyzetek, a táblára, füzetbe írt szövegek. Itt a beszéd hangjait-szavait-mondatait az adott nyelv írott jelei teszik láthatóvá. Ahogyan például az ökör szarvának (alef) alakja az ábécé első betűjévé vált. Ezzel szemben a digitális oktatás (azaz az oktatásnak a digitális szegmense, része) során a digitálisan rögzített jelek (hang- és képfelvételek, elektronikusan rögzített szövegek) alakulnak át (például egy cd- vagy dvd-lejátszón, képernyőn, vetítőn) analóg jelekké. Vagyis a számítógépek használata elengedhetetlen kelléke a digitális oktatásnak. Ha egy órán ppt-t vagy hangfelvételt játszik le a tanár, projektorral vetít bármit, interaktív táblát vagy számítógépet használ-használtat, az a digitális oktatás.

Mindezekből következik, hogy azokban a családokban, ahol nincs számítógép, nincs internet (vagy maximum okostelefon van, de azt senki sem használja tanulásra), távolsági oktatás folyik, és nem digitális oktatás. A többiben pedig mindegyik, váltakozva. A digitális oktatás manapság persze legtöbbször távolsági oktatás is, amely akkor vált át digitálisból analógra, amikor a diák – az utasításnak megfelelően – a tankönyvéből tanul, a füzetében vagy a munkafüzetében dolgozik. Majd ismét digitálisra vált, amikor a rögzített (szkennelt vagy fotózott) munkáját visszaküldi a pedagógusnak.

A mai helyzetet, az egyik napról a másikra való átállást a távolléti oktatásra (és benne részben a digitális oktatásra) kétféle minősítés éri, két végletet képezve. Egyrészt a teljes elismerés, hiszen minden előzmény nélkül, azonnal kellett váltani. Másrészt a teljes elutasítás, a botladozva való alkalmazkodásnak csak a negatív jeleit helyezve előtérbe. Hiszen biztosan sok iskola, sok pedagógus esik túlzásba. Azt tudta eddig, hogy mi fér bele egy órába. Most nem tudja, mi fér bele egy napba, és tanítványai a többi tárgyból milyen méretű és mélységű önálló feladatot kapnak. Alig vannak kész digitális tananyagok a korábbi analóg tananyagok helyettesítésére. Mindent egyedileg kell kipróbálni, összeszedni. Ezekből óhatatlanul túlzások, szakszerűtlenségek keletkeznek. Ugyanakkor a mai helyzet jobban kényszeríti mindegyik felet (azaz harmadot, tanárt, tanulót és szülőt), hogy újítson. Hogy kreatív, alkalmazkodó, sőt adaptív legyen. Egyúttal ez a helyzet azt is megmutathatja, hogy mi volt eleve rossz a hagyományos rendszerben.

A harmadik fogalompár az online és az offline oktatás. A távolléti oktatást nevezték-nevezik gyakran az online oktatás megjelöléssel, véleményem szerint nagyon helytelenül. Igaz ugyan, hogy a fogalompár a számítógépes, az internetes világban keletkezett, és az oktatásban is az online a számítógép használatával történő tanulást jelölte, de nem volt ez igaz mindig és mindenre. Ha például az osztály tanulói e-mailben kapják meg a feladatot, és ugyanúgy kell a munkájukat visszaküldeni, az ugyan interneten történik, de korántsem online módon. Vagyis szerintem éppen

fordítva lenne helyes a megnevezés: online oktatás a jelenléti, offline a távolléti. Illetve hát mindegyik lehet mindkettő. És mielőtt ennek további kifejtésébe fognék, tegyük általánosabbá, értelmezzük a kommunikáció folyamatának a keretében.

A kommunikáció öt forradalma közül (Fülöp Géza nyomán haladva) az első a beszéd kialakulása. Online kommunikáció a mai napig, nemcsak akkor, amikor látjuk a beszélőt, hanem akkor is, amikor csak halljuk. Ha például kiabál, ha telefonon vagy interneten beszélgetünk. Offline azonban akkor, amikor nem érhető el a hívott fél, és a hangpostáján hagyunk neki üzenetet, illetve offline kommunikációnak tekinthető a hangfelvétel minden változata (magnószalagon, lemezen, cd-n hallható szövegek esetén). A második forradalom az írás kialakulása volt. Offline kommunikáció, hiszen időben és térben elválik egymástól a feladó (az író) és a címzett (az olvasó) tevékenysége, akár a legrégebbi írott emlékekről legyen szó (az ékírásos agyagtáblákról), akár a levelezésről, annak papírra vagy telefonba, számítógépre írt változatairól. Illetve a könyvekre és egyéb nyomtatott szövegekre, de ezzel már a harmadik forradalmi szakaszban járunk, a könyvnyomtatásnál. Mert a második szakaszban az írás egyedi volt (például a kódexmásolás), itt azonban a példányszám tömegesíti. A második és a harmadik kommunikációs forradalom közös vonása tehát az offline jellege. A negyedik és az ötödik forradalom, azaz a távközlés forradalma és a világháló ötvözi az előző hármat, hiszen megtalálhatók benne mind az online formák (telefonálás, chatelés, videóbeszélgetés stb.), mind az offline formák (távirat, e-mail, továbbá adatbázisok, honlapok, közösségi oldalak írása, illetve olvasása stb.).

Az oktatáshoz visszatérve tegyük fel a kérdést: teljes mértékben online oktatás a jelenléti? Nem mindig. Általános iskolás koromban négy vagy két osztály tanult egy tanteremben. Egyiküknek közvetlen („hangos”) órája volt, a másikuknak, a többinek önálló („csöndes”). És ma is offline szakasz a dolgozatírás, amelynél ugyan jelen van a tanár, de csak az óra után találkozik a „közleményekkel”. Zömében azonban mégiscsak online kommunikáció jellemzi a jelenléti oktatást. És a vírushelyzetes távolléti? Akkor igen, amikor valamelyik videós felületen zajlik az óra. A már említett feladatküldés-visszaküldés a levelezés elektronikus változata, az bizony offline módon folyó oktatás. Talán súlyát és gyakoriságát tekintve ez jobban jellemzi a távolléti oktatást, mint az élő kapcsolatot. Ezért is tartottam már első megjelenésekor pontatlannak a távolléti oktatás szinonimájaként emlegetett online oktatást.

Röviden összefoglalva: a három fogalompárt nézetem szerint a következőképpen érdemes használni. A tanulás – kereteit tekintve – lehet jelenléti vagy távolléti. Ezekben belül a tanár-diák kapcsolatot és a tanulás folyamatát tekintve lehet online vagy offline. Végül az analóg és a digitális az ismereteket hordozó és közvetítő jelek és csatorna jelzői, jellemzői. Természetesen ezzel az értelmezéssel nem kinyilatkoztatni szeretnék, nem szentenciát mondani, hanem eszmecsere, együttgondolkodást indítani. Annak érdekében, hogy a kollektív bölcsesség megtalálhassa az új jelenségeket legjobban kifejező, stabil használatú új elnevezéseket.

Utószóként csak általános bölcsességet lehet emlegetni. Például azt, hogy ma egy felgyorsított oktatási evolúciós folyamat részesei vagyunk, nem lehet tudni, meddig tart. Azt viszont biztosan lehet tudni, hogy elmúltával semmi sem mehet a régi módon. A kényszer hozta gyors alkalmazkodás a digitális technikákhoz és tartalmakhoz kamatozni fog, és előbb-utóbb kialakítja magának a tudásszerzés valóban 21. századi útjait. Ehhez lenne jó megtalálni a végleges és pontos elnevezéseket, szakkifejezéseket.

Budapest, 2021. augusztus 24.

Üdvözlettel:

Polák István
nyugalmazott magyartanár

Polák, István: About some words with new content in our language

Az írás szerzőjéről

Polák István

nyugdíjas magyartanár
Árpád Szakképző Iskola és Kollégium, Székesfehérvár

polkistvn[kukac]yahoo.hu